

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU- HRVATSKI STUDIJI
FILOZOFSKI FAKULTET DRUŽBE ISUSOVE

Studij filozofije i religijske kulture

Kristijan Hrdžić

ODGOVORNOST MEĐUNARODNIH KORPORACIJA
(seminarski rad)

Seminar: **Etika i međunarodni odnosi**

Mentor: prof. Damir Mladić

Zagreb, 2007.

Uvod

Ulazak u 21. stoljeće obilježen je burnim događajima, svakako, neizbrisive su slike užasa prilikom napada na Svjetski trgovinski centar, međutim i razni skandali u ekonomiji, poput Enronovog računovodstvenog skandala, upozoravaju na važnost i utjecaj najvažnijeg čimbenika globalizacije tj. međunarodnih korporacija ali i nužnost spoznaje odgovornosti koje imaju te velike korporacije.

Razvojem korporacija na državnoj razini, pogotovo u zadnjih 20 godina, dolazi do širenja njihova poslovanja na globalnu razinu. Povećanjem kapitala, a pritom i sve manjim nadzorom poslovanja od strane nadležnih organa, te manipulacijom postojećih zakona, postaje vidljivo da se međunarodne korporacije ne trude dovoljno poštovati ljudska prava, a upitan je i odnos prema okolišu.

U današnjem svijetu korporacije posjeduju ogromni potencijal, tj. mogle bi smanjiti globalno siromaštvo i oblikovati bolju i sigurniju budućnost, međutim bez razvijanja i naravno provođenja etike odgovornosti u korporativnom djelovanju, globalna budućnost bi se mogla odvijati u nepovoljnom, kaotičnom okruženju.

Dakle, ukoliko želimo imati barem nekakav uvid u zbivanja koja nas danas okružuju, tj. bolje razumjeti procese globalizacije u suvremenom društvu trebali bi se pobliže upoznati sa razvojem i poslovanjem međunarodnih korporacija.

Etimologija i razvoj

Riječ korporacija dolazi od latinske riječi *corpus* (tijelo), a predstavlja grupu ljudi koji su ovlašteni da djeluju kao pojedinac, međutim treba primijetiti, da iako korporaciju sačinjavaju *naravne osobe*, ona postoji potpuno odvojena od njih, upravo je to razlog zašto korporacija ima jedinstvene moći koje ne posjeduju drugi legalni entiteti.¹

Kada pak govorimo o međunarodnim korporacijama, tada na umu moramo imati korporacije koje se uspostavile proizvodnju ili prodaju u barem dvije države, tj. barem jednoj državi poslovanja koja je neovisna od matične države korporacije.²

Moglo bi se reći da su međunarodne korporacije svoj nastanak zahvaljuju uspjehu korporacija na državnoj razini. Rani primjerci korporacija postoje već u antičkim civilizacijama Indije i

---

¹ Usp. Wikipedia, *Corporation*. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Corporation>

² Usp. Wikipedia, *Multinational corporation*. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Multinational_corporation

Rima, iako ne posjeduju neke karakteristike tipične za današnje korporacije, ipak predstavljaju grupu ljudi koji ulažu novac za specifičnu namjenu.³

U srednjem vijeku Crkva se uzima kao protutip korporacije, pa se dolazi do zaključka da je Crkva više od zbroya svojih vjernika, tj. mogla bi održati svoje postojanje bez obzira na smrt bilo kojeg svojeg pripadnika. Ovaj način razmišljanja nailazi na plodno tlo u razdoblju prosvjetiteljstva, što u konačnici rezultira razvojem današnjih korporacija i raznih korporativnih teorija.⁴

Ipak, razvoj pravih komercijalnih korporacija dolazi u eri kolonijalističkih osvajanja, kada vlade mnogih europskih država daju povelje koje omogućuju ovim ranim korporacijama da poduzmu akcije koje su bile ili preskupe ili pak prerizične i za vladu ali i za pojedince.⁵

Prva država koja je imala pozitivne korporativne zakone, tj. bolje formulirano, prva koja je uočila mogućnost profita zbog registracije korporacije bila je država New Jersey u SAD-u, međutim, ubrzo čini nepopravljivu grešku uvođenjem poreza koje su imale negativan učinak na razvoj korporacija. Zbog toga, veći dio korporacija seli u državu Delaware, gdje su locirane i danas.⁶

Međutim, tek u 20. stoljeću, tj. 1980-ima, pojavljuje se "klima" pogodna za razvoj današnjih superkorporacija, naime do tada je vlasništvo ali i struktura zakona korporacija mnogima učinila nezanimljivima, ali tada dolazi do promjene. Prvo, vlasništvo postaje privatno, zatim direktori ili uži *menagement* postaje presudan za korporativno poslovanje, a nešto ranije dolazi do razvoja konglomeracija gdje veće tvrtke preuzimaju manje, sve u svrhu proširenja svoje produkcijske baze. Profit raste, a preuzimanja bivaju sve agresivnija, a usred tako velikog procvata poslovanja kao bomba je odjeknula vijest da je *Enron* koji je 6 godina zaredom bio proglašavan najinovativnijom godine, upleten u računovodstveni skandal.⁷

Kakvo je stanje danas? Prema novijim podacima (razdoblje 2004-2006), postoji preko 63 000 međunarodnih korporacija, njihov uspjeh je vidljiv u podatku da od 100 najuspješnijih globalnih ekonomija, one čine čak 51. Još važnije, njihova moć se očituje u tome da je 70% globalnog trgovanja kontrolirano od strane samo 500 kompanija, a profit međunarodnih korporacija je iznad svakih očekivanja. Naime, 10 najuspješnijih superkorporacija ostvaruje

---

³ Ključna razlika između "korporacija" u Indiji i Rimu očituje se u sektoru poslovanja, dok u Rimu sve nadzire država, u Indiji ovaj

⁴ Vidi u Wikipedia, *Corporation*. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Corporation>

⁵ Smatra se da je prva ili među prvima međunarodnim korporacijama bila *Dutch East India Company*.

⁶ Država Delaware ima posebno dobro oblikovane zakone i pravosuđe koje se bave korporacijama, a usto po zakonu države, nisu dužni plaćati nikakav porez za poslovanja izvan države.

⁷ Vidi u Wikipedia, *Enron*. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Enron>

profit koji prelazi brojku od 800 milijardi dolara, što je više od zajedničkog bruto nacionalnog dohotka 100 najsiromašnijih zemalja.⁸

Isto tako, smatra se da su međunarodne korporacije jedan od ključnih faktora globalizacije, tj. uz brzu razmjenu informacija putem interneta i sve veće mobilnosti koje omogućuju prijevozna sredstva, ali i onečišćenja okoliša koja ne poznaju granice država, postoji i ekonomski aspekt, koji se očituje u širenju kapitalizma širom svijeta. Upravo ova trijada (kapital, tj. profit, međunarodna korporacija i globalizacija) definira današnji standard u jednoj zatvorenoj lančanoj reakciji, gdje kapitalizam stvara profit koji potiče na razvijanje novih korporacija, a koje zauzvrat pokreću globalizaciju, a ta globalizacija omogućuje nove izvore za kapitalizam.

Modeli međunarodnih korporacija

U Japanu se razvio prvi tzv. *Kiretsu*, horizontalni model poslovanja korporacije koji je ubrzo postao popularan u svijetu korporacija, osim njega također postoje i vertikalni model, te model raznolikosti.

Ukratko rečeno, u horizontalni model spadaju sve međunarodne korporacije koje imaju svoja postrojenja u nekoliko država, a proizvode slične ili iste proizvode. Za razliku od toga, vertikalni model uključuje one korporacije koje vrše proizvodnju u određenoj državi, a proizvod im služi za otvaranje postrojenja za proizvodnju u drugim državama. Konačno, postoje i međunarodne korporacije koje posjeduju ustanove za proizvodnju u različitim državama, ali ne pripadaju niti horizontalnom, niti vertikalnom modelu, već modelu raznolikosti.⁹

Ljudska prava i međunarodne korporacije

Kako dolazi do sve veće globalizacije poslovanja, poslodavci u 21. stoljeću imaju sve veće poteškoće u provođenju normi poslovnog svijeta. Prošlo je vrijeme kada je međunarodna korporacija u svom poslovanju ovisila isključivo o ekonomskim faktorima.

Danas, naprotiv ukoliko korporacija želi imati održivi i stimulatívni razvoj poslovanja mora izraditi ali i čvrsto provoditi program korporativne odgovornosti. Ovaj program obuhvaća mnoga područja (poslovna etika, održiva poslovna djelovanja, sudjelovanja zajednice...), a danas je posebno aktualno područje ljudskih prava. Razvojem očekivanja da međunarodne

---

⁸ Usp. Mc Millan, Emily, "Global impact of globalization." August 2001. *Elements online environmental magazine*. URL: <http://www.elements.nb.ca/theme/globalization/emily/slide7.htm>

⁹ Vidi u Wikipedia, *Multinational Corporations*, URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Multinational_corporation.

korporacije poštuju ljudska prava, također se razvila i svijest o važnosti razvoja i provođenja pravila koji zahtijevaju poštivanje ljudskih prava.

Globalizacijom tržišta prelazi se državna razina i naravno potiče se razvoj svijesti o važnosti ljudskih prava na globalnoj razini. Iako se mnogi dioničari ne slažu u kojoj bi se mjeri trebala provoditi zaštita ljudskih prava, u poslovnom je interesu međunarodne korporacije sudjelovanje u promicanju i zaštiti prava čovjeka.

Čini se da je za korporacije ipak najbolji poticaj strah od tužbe, jer su u zadnje vrijeme u porastu tužbe protiv međunarodnih korporacija u njihovoj matičnoj zemlji, zbog kršenja ljudskih prava u zemlji poslovanja. Prije su korporacije izbjegavale odgovornost pozivajući se na *forum non conveniens*.¹⁰

Situacija se ipak mijenja, što je vidljivo u nekoliko, istina, specifičnih, ali važnih slučajeva tužbi protiv *Thor Chemicals* ili pak protiv *Royal Dutch Shella* gdje je dopušten nastavak suđenja bez obzira na gore navedeno pravilo.

Strah od tužbe je ipak samo vrh “ledenog brijega”, jer tu je i rizik lošeg poslovanja i propadanja drugih projekata u zemlji poslovanja, a sve zbog lošeg publiciteta. Neophodno je u dobu super brzog prijenosa informacija koje bi mogle nepovratno oštetiti ugled korporacije razviti dobru korporativnu odgovornost. Samo time može se osigurati povjerenje sadašnjih ali i privlačenje budućih ulagača i klijenata.¹¹

Teorijski sve navedeno zvuči dosta uvjerljivo, međutim stvarnost ipak nije tako “ružičasta”, jer se prava ljudi krše, a zakoni su puni nedorečenosti koje korporacije potiču na neodgovorno djelovanje. Ovo je pogotovo vidljivo u siromašnim zemljama koje su velikih korporacijama zanimljive zbog jeftine radne snage i resursa. Naravno, uvijek će biti onih koji će tvrditi da i nije velika stvar ako nekoliko međunarodnih korporacija krši zakone, ako uzmemo u obzir da ih postoji preko 63 000. Međutim, tim pojedincima je lako zastupati ove tvrdnje iz komfornosti svoje industrijski i socijalno razvijene zemlje.

Uzmimo primjer korporacija poput Nike i Reebok, koji svoje ustanove za proizvodnju imaju u Indoneziji. Radnici u njihovim tvornicama primaju plaću od 1 dolara na dan, ne postoje gotovo nikakvi sindikati, niti su definirane minimalne plaće. Zapravo, često je puno jeftinije platiti uniformirane nasilnike da rastjeraju prosvjednike nego da uopće pregovaraju. Zaposlenici su primorani raditi prekovremeno, nerijetko preko zakonski dopuštene norme, a

---

¹⁰ Jurisdiksijski stručni termin prema kojem ovlast jedne države nije jednak ovlastima druge države.

¹¹ Usp. Maatman, Gerlad, L. “International human rights and corporate social responsibility.” January 2001. *The Global Employer*. URL:<http://www.shrm.org/global/publications/baker/0101glob/Jan%202001%20docs/ip.htm>

okruženje u kojem rade često je opasno, jer su radnici izloženi bojama, pesticidima, kemikalijama.

Još veći problem su djeca radnici, često prodana od strane svojih roditelja, izložena raznim otrovima, dugotrajnim radnim satima, čestim prekovremenim radom, a kako koriste oruđa neprikladna njihovom iskustvu ali i tjelesnoj konstituciji dolazi do gubitka ekstremiteta, pa i smrti. Djevojčice su seksualno zlostavljane, a ta zlostavljanja imaju trajne posljedice, jer kasnije nisu sposobne imati djecu.

Upravo zbog toga je nužno poticati države da na globalnoj razini razvijaju zakone koji bi zaštitili najugroženije i spriječili korporacije da provode formulu maksimalnog izrabljivanja za maksimalni profit.

Međunarodne korporacije i okoliš

Bez obzira na vrstu industrije kojom se velike korporacije bave, vidljive su posljedice njihovog djelovanja. Uzmimo naprimjer rudarenje, posljedice za okoliš prostiru se od erozije tla, trovanja zemlje štetnim kemikalijama (često se koriste za ekstrakciju zlata), do zagađenja okolnih rijeka nusproduktima proizvodnje nastalih tijekom obrade i metalurgije.

Zatim, još aktualnije je pitanje nafte, gdje se slobodno može reći da bez obzira gdje čovjek živi na kugli zemaljskoj ne može izbjeći štetnim posljedicama. Rafinerije nafte troše tisuće litara vode za hlađenje svojih postrojenja, time nastaju otpadne vode koje truju sve oskudnije izvore pitke vode, rafinerije nadalje tijekom proizvodnje u atmosferu ispuštaju štetne kemikalije, a često i skladište otrovni otpad na neprimjeren način, tako da može doći do trovanja lokalnog stanovništva. Ipak, kada govorimo o naftnoj industriji, ponajprije zahvaljujući medijskoj pokrivenosti, najveći problem izazivaju havarije velikih tankera, koje pak često rezultiraju ispuštanjem nafte u oceane. Primarne žrtve su životinje koje ili zbog izlaganja nafti imaju trajne posljedice ili najčešće umiru.

Neizostavno je spomenuti sječu šuma. Ako smo svjesni da su šume 'pluća zemlje,' onda njihov nestanak sigurno ne može biti dobra stvar. Primjerice nestanak prašuma, uzrokuje odrone zemlje i nakupljanje taložnog sedimenta koji ubija ribe, zatim i automatski utječe na razinu kisika i ugljičnog dioksida u atmosferi. Gubi se sposobnost filtracije onečišćenog zraka, posebno u industrijski razvijenim zemljama. Također, dolazi do gubitka bioraznolikosti, neke vrste biljaka i životinja će izumrijeti prije nego uopće budu otkrivene. Unutar šuma vjerojatno postoje biljke koje bi farmaceutskim tvrtkama mogle omogućiti pronalaženje lijeka za bolesti poput dijabetesa ili raka prostate, međutim krčenjem šuma

prijeti im potpuno izumiranje. Zanimljiv je i podatak da ovisno o lokaciji, jednom raskršćenoj šumi treba 50-1000 godina da bi se oporavila.

Tvornice su prisutne još od početaka industrijske revolucije, neosporno je njihovo zagađivanje zraka koje može izazvati razna oboljenja kod čovjeka ili životinja. Ovdje se mora spomenuti i zagađivanje vode, jer zna se dogoditi da mnoge kemikalije procure ili se proliju i time kontaminiraju vodu.

Kada govorimo o međunarodnim korporacijama i njihovom utjecaju na okoliš, glavno etičkim problem je činjenica da korporacije koriste resurse tzv. 'zemalja trećeg svijeta,' i da upravo na tim lokacijama dolazi do najvećeg zagađenja okoliša. Male ili nikakve nadoknade su dane ljudima koji više nemaju pristup pitkoj vodi ili koji više nemaju mogućnost obrađivati nekad plodno tlo zbog erozije zemlje.

Postoje moguća rješenja ovih problema, prvenstveno trebalo bi provesti efektivno planiranje koje bi moralo uzeti u obzir moguće posljedice po okoliš, zatim bi se trebalo potaknuti suradnju država na globalnoj razini u svrhu donošenja rezolucija koje određuju dopuštenu razinu plinova u atmosferi (dobar "pokušaj" je protokol iz Kyota). Kako se veći dio onečišćenja okoliša događa zbog nezgoda, treba obratiti pažnju na pravilnu obuku osoblja te što redovitiji nadzor nad osjetljivijim instalacijama (poput plinovoda ili naftovoda).¹²

Međunarodne korporacije i smanjenje globalnog siromaštva

Nakon uvida u ljudska prava i okoliš trebali bi vidjeti i pozitivni potencijal međunarodnih korporacija u pogledu redukcije siromaštva na globalnoj razini. Često u informativnim emisijama možemo vidjeti sukobe antiglobalista i policije prilikom susreta Svjetske trgovinske organizacije. Kako je već prije rečeno, međunarodne korporacije se smatraju važnim faktorima globalizacija, a upravo im to predbacuju antiglobalisti, koji tvrde da su korporacije uzrokovale porast siromaštva.

Međutim u nekim slabije razvijenim zemljama korporacije se nalaze u situaciji da moraju preuzimati poslove vlada kako bi pomogle lokalnim zajednicama. Dobar primjer je *Nestle* koji je u Indiji pokrenuo program za razvoj rada u ruralnim područjima. Upravo na ovakvim primjerima možemo vidjeti koliko je važno sudjelovanje međunarodnih korporacija u programima poput onog Ujedinjenih naroda koji bi do 2015. htio prepoloviti broj onih kojih žive od primanja manjih od 1 dolara na dan.

---

¹² Usp. Prudom, Virginia. "Environment," 2004. *Should Multinational Corporations be regulated?*
URL: <http://filebox.vt.edu/users/mprudom/soc2004/environment.html>

Mnogi ekonomisti su uvjerenja da međunarodne korporacije mogu smanjiti razinu globalnog siromaštva, a za tu tvrdnju ističu dva argumenta

Prvenstveno, ako želimo smanjiti siromaštvo moramo omogućiti razvoj lokalnih poduzeća, te im omogućiti pristup svijetu, tj. burzama, kreditima i novijim tehnologijama, a upravo to im mogu omogućiti međunarodne korporacije.

Drugi razlog je pomalo kontraverzan, naime tvrdi se da ukoliko želimo smanjiti razinu siromaštva moramo provoditi sistematske promjene, a korporacije su najučinkovitiji i najtrajnjiji pokretači promjena. Ove promjene se vidi iz primjera da korporacije grade bolnice, ceste i druge lokalne infrastrukture, motiviraju mlade na učenje i organizaciju kako bi zadobili moć, daju nadu ljudima kada ljudi misle da je nema.¹³

Postoji i prijedlog da se osnuje *WDC* (Svjetska korporacija za razvoj). Njezina uloga bi bila koordinacija suradnje velikih međunarodnih korporacija, lokalnih poduzetnika, nevladinih organizacija i multinacionalnih agencija za razvoj kao što su Svjetska banka i Ujedinjeni narodi. Područja od posebnog interesa bi bile zemlje u koje se do tada nije ulagalo ili su pak ostale zapostavljene u procesu globalizacije.

Iako su prethodni pokušaji suradnje između nevladinih organizacija i međunarodnih korporacija neslavno završili, postoje noviji primjeri u Africi, gdje su velike tvrtke i nevladine organizacije sudjelovale u razvijanju tehnologije navodnjavanja putem solarnih ploča u Etiopiji, te provođenju električne energije i telekomunikacije u Tanzaniji.¹⁴

Dakle, međunarodne korporacije posjeduju ogromni potencijal ali tek bi sa ispravnim usmjerenjem i suradnjom sa nevladinim organizacijama zaista mogle omogućiti postojanje društva u kojem bi siromaštvo bilo znatno reducirano.

Kontroliranje međunarodnih korporacija

Unutar posljednjih 10 godina moć međunarodnih korporacija je postala sve veća, a sposobnost država da nadziru njihova poslovanja sve manja. Često su tužbe protiv korporacija odbačene tj. zbog nedostatka dokaza oslobođani su krivnje za kršenje ljudskih prava ali i onečišćenja okoliša. Međutim, postoje načini i prijedlozi kako se na legalan način boriti protiv ovih velikih korporacija.

Treba upozoravati vlade i matične zemlje ali i zemlje poslovanja da su dužni provoditi zakone koji se tiču međunarodnih korporacija, isto tako trebala bi postojati stroga odvojenosti između vlada i međunarodnih korporacija. Zatim, pozivati na odgovornost međunarodnih

---

¹³ Više o ovome vidi u Lodge, George, C., Wilson, Craig. "Multinational corporations: a key to global poverty reduction-part I." 2006. *Yale Global Online*. URL:<http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=6657>

¹⁴ Vidi u Lodge, George, C., Wilson, Craig. "Multinational corporations: a key to global poverty reduction-part II." 2006. *Yale Global Online*. URL:<http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=6672>

organizacija putem domaćih ali i međunarodnih zakona. Posebno treba istaknuti aktivnost nevladinih organizacija koje bi trebala provoditi kampanje kojima bi omogućili javnosti bolju informiranost o radu međunarodnih korporacija.¹⁵

Zaključak

Nastanak međunarodnih korporacija nije se dogodio preko noći, ljudi su oduvijek željeli ulagati određena sredstva sa nadom da će im se dobit barem udvostručiti. Doista, do kraja 19.stoljeća korporacije i nisu bile tako značajan faktor na svjetskoj razini. Prošlo stoljeće je međutim promijenilo pravila, a niz faktora, spomenimo samo razvoj modernih sredstava komuniciranja, te sredstava prijevoza, omogućilo je da korporacije pređu granice država.

Današnji problem se očituje u tome da je zaista teško doći do istinitih informacija o međunarodnim korporacijama, jer korporacije posjeduju dovoljna financijska sredstva za kontrolu vlada i mass medija, a antiglobalisti često znaju preuveličavati tj. neadekvatno prikazivati učinke djelovanja korporacija. Ipak, uz dovoljno truda može se uvidjeti da neke korporacije doista ne poštuju pravila kojih bi se trebale držati, te da bi posebnu pažnju trebalo usmjeriti na osvješćivanje javnosti o važnosti i utjecaju međunarodnih korporacija u modernom društvu.

Isto tako, ukoliko korporacije doista imaju dobro razvijenu i učinkovito provedenu politiku korporativne odgovornosti ne bi ih se trebalo automatski strpati u isti "koš" sa onima koji takvo što nemaju ili im nije u interesu takvo što razvijati.

Svijet je pun predrasuda, ali jedno je očito, korporacije su prisutne ovdje i danas, a njihov utjecaj na naš život je neizbježan.

Međunarodne korporacije bi trebale biti svjesne odgovornosti koje imaju. Zaštita ljudskih prava i prirode s jedne strane, suradnja sa nevladinim organizacijama s druge strane. Tek kada svojim pozitivnim djelovanjem u lokalnoj zajednici dokažu da su vrijedne povjerenja, mogu se nadati boljem poslovanju na međunarodnoj razini.

---

¹⁵ Detaljniji pregled vidi u Crowder, Douglas. "Multinational corporations: good or bad?" 2004. *Should Multinational Corporations be regulated?* URL: <http://filebox.vt.edu/users/dcrowder/socorgwebpage/>

Literatura

Crowder, Douglas. "Multinational corporations: good or bad?" 2004. *Should Multinational Corporations be regulated?* URL: <http://filebox.vt.edu/users/dcrowder/socorgwebpage/>

Lodge, George, C., Wilson, Craig. "Multinational corporations: a key to global poverty reduction-part II." 2006. *Yale Global Online*.
URL: <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=6672>

Mc Millan, Emiliy, "Global impact of globalization." August 2001. *Elements online environmental magazine*.
URL: <http://www.elements.nb.ca/theme/globalization/emily/slide7.htm>

Maatman, Gerlad, L. "International human rights and corporate social responsibility." January 2001. *The Global Employer*.
URL: <http://www.shrm.org/global/publications/baker/0101glob/Jan%202001%20docs/ip.htm>

Prudom, Virginia. "Environment," 2004. *Should Multinational Corporations be regulated?*
URL: <http://filebox.vt.edu/users/mprudom/soc2004/environment.html>

Wikipedia, *Corporation*.
URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Corporation>

Wikipedia, *Enron*.
URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Enron>

Wikipedia, *Multinational corporation*.
URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Multinational_corporation